

Góralski, Wojciech

"Płocczanie znani i nieznani. Słownik biograficzny", Andrzej Jerzy Papierowski, Jerzy Stefański, Płock 2002 : [recenzja]

Notatki Płockie 48/1-194, 54-59

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI, JERZY STEFAŃSKI, PŁOCCZANIE ZNANI I NIEZNANI.

SŁOWNIK BIOGRAFICZNY, PŁOCK 2002, KSIĄŻNICA PŁOCKA, ss. 711

W serii wydawnictw Książnicy Płockiej (dawna Wojewódzka Biblioteka Publiczna), jako 43. publikacja zwarta, ukazała się praca dwóch znanych autorów: dr. Andrzeja Jerzego Papierowskiego i dr. Jerzego Stefańskiego (ukierunkowanych w swoich zainteresowaniach badawczych na historię Płocka, szczególnie w jej wymiarze osobowym), poświęconą płocczanom, którzy spełnili wybitną rolę w życiu miasta - na przestrzeni jego tysiącletnich dziejów. Obszerne dzieło, obejmujące 4500 haseł - biografów, stanowi pierwsze tego rodzaju dokonanie w obszarze biografistyki odnoszącej się nie tylko do Płocka, ale i Mazowsza. Dotychczasowe bowiem opracowania biograficzne znamionuje charakter jedynie wycinkowy (dotyczą wyłącznie określonych grup zawodowych, okresów historycznych czy pojedynczych osób). Zamysł zaprezentowania życia i wielorakiego, bogatego dorobku kilkudziesięciu pokoleń zasłużonych dla miasta płocczan (od XI w. do 1945 r.), a tym samym ukazania - w jakiejś mierze - historii dawnej siedziby władców Polski, wolno uznać za niezwykle ambitny, tym bardziej że zrealizowania go podjęło się zaledwie dwóch autorów.

Na całość publikacji składa się wprowadzenie mgr. inż. Wojciecha Hetkowskiego, b. prezydenta m. Płocka (s. 5), przedmowa prof. zw. dr. hab. Andrzeja Notkowskiego, konsultanta naukowego Autorów (s. 7-12), wstęp Autorów (s. 13-16), wykaz skrótów nazw organizacji i instytucji (s. 17-19), biografie płocczan - jako właściwa część dzieła (s. 21-684), wykaz ważniejszych źródeł i opracowań (s. 687-705), wykaz skrótów czasopism, kalendarzy i sprawozdań (s. 706-709), wykaz wydawnictw Książnicy Płockiej (s. 710-711). Zabrakło natomiast spisu treści (winien zawierać wymienione elementy dzieła).

Wstęp autorski, prezentujący *Płocczan znanych i nieznanych*, pozwala zorientować się, iż opracowanie ma charakter encyklopedyczno-informacyjny i zawiera biografie osób, które „na przestrzeni od XI w. aż do 1945 r. łącznie, pełniły różne, niekiedy wybitne funkcje i zadania w Płocku, i to niezależnie od roli miasta, jaką spełniało ono w przeszłości” (s. 13). Nieco dalej znalazło się uzupełnienie, iż chodzi o „nazwiska osób już nieżyjących” (s. 15).

Wskazanie wymienionego roku jako cezury czasowej *ad quem* nie wydaje się tutaj wystarczająco jednoznaczne, można bowiem pytać, czy chodzi o płocczan, którzy urodzili się nie później niż w 1945 r. (nic jednak

na to nie wskazuje), czy o tych, którzy zmarli nie później niż w tymże roku (zamieszczenie wszakże szeregu biografów osób zmarłych znacznie później nie pozwala przyjąć i takiego założenia), czy wreszcie o tych, którzy odgrywali wybitną rolę w życiu miasta już przed upływem 1945 roku? Wydaje się, że intencją Autorów było przyjęcie tego ostatniego kryterium. Czy w takim razie zamieszczenie haseł osób, które w tymże roku liczyły zaledwie 15 lat (zob. s. 245) można uznać za zasadne?

Podstawowym kryterium kwalifikacyjnym przyjętym przez Autorów, decydującym o zamieszczeniu hasła danej osoby na łamach publikacji, było „spełnienie przynajmniej jednego z warunków, takich jak miejsce urodzenia w Płocku lub powiecie, ukończenie szkoły, spełnianie wybitnej roli lub funkcji w różnych dziedzinach życia itp.” (s. 14). Wyjątek uczyniono tutaj w stosunku do duchownych, o uwzględnieniu ich bowiem w opracowaniu „decydowała wybitna rola, jaką spełniali w życiu miasta” (s. 14). Czy jednak tego rodzaju odstępstwo od reguły jest wystarczająco usprawiedliwione? Poza tym, jeśli osoby takie odegrały w życiu Płocka wybitną rolę, to spełniły wspomniane wyżej kryterium, „mieszcząc się” w Słowniku niejako *ex iustitia* (podobnie, gdy kończyły Seminarium Duchowne w Płocku).

Ze wstępu czytelnik dowiaduje się także, że obok postaci wybitnych, zostali w dziele uwzględnieni również „zwykli ludzie”, zwłaszcza okresu średniowiecza. Intencją Autorów, jak sami zaznaczają, była tutaj chęć zaprezentowania takich osób, ich zajęć, obyczajów, sposobów załatwiania spraw itd. Byliby to, jak należy sądzić, owi płocczanie nieznanymi.

Zróżnicowanie objętości biografów Autorzy przekonująco usprawiedliwiają materiałami, jakimi dysponowali. Pod każdym zresztą hasłem zostały wskazane odnośne źródła (szkoda, że często jedynie skrótowo, np. PSB - brak autora hasła i pozostałych elementów opisu bibliograficznego).

Referując sprawę materiałów bibliograficznych, zaczynają Autorzy od omówienia opracowań. Wymieniają tutaj m.in. szereg autorów, z których prac korzystali, dodając: „Nazwiska wszystkich autorów znajdują się w wykazie opracowań” (ze zdziwieniem jednak trzeba stwierdzić, iż nie wszystkie z wymienionych tam nazwisk pojawiają się w owym wykazie). Nawiązując następnie do źródeł *sensu stricto* (archiwaliów), dr Papierowski i dr Stefański wskazują ar-

chiwa, z których korzystali: Archiwum Państwowe w Płocku oraz Dział Zbiorów Specjalnych Biblioteki im. Zielińskich TNP. Szkoda, że kwerendą nie zostało objęte Archiwum Diecezjalne w Płocku, zasobne przecież w różnorodne zespoły akt.

Autorzy wyjaśniają poza tym, że zamieszczone biogramy są dziełem ich obydwu, stąd też nie zostały opatrzone nazwiskami. Z natury rzeczy jednak, wkład każdego z nich w redakcję poszczególnych haseł pozostaje zróżnicowany.

Zaznaczają wreszcie, iż adresatami publikacji są ludzie nauki, głównie historycy różnych dziedzin, a także politolodzy, prawnicy, ekonomiści i teologowie. Studenci natomiast mogą znaleźć w niej pewną pomoc w przygotowywaniu prac dyplomowych.

Z ogromnym zainteresowaniem czytelnik rozpoczyna lekturę *Płocczan znanych i nieznanymi*, wertując biogramy (ułożone w porządku alfabetycznym), przywołujące tak liczne postaci związane z Płockiem, należące do różnych epok historycznych, reprezentujące różne stany, warstwy społeczne, zawody, instytucje, wyznania religijne. To wielopłaszczyznowe zróżnicowanie charakteryzujące bohaterów dzieła, nadające im środowisku swoistego kolorytu, znajduje jednak - w każdym przypadku - wspólne odniesienie do miasta, którego bogatą historię dane im było kształtować, na różne zresztą sposoby. W każdym biogramie, poczynając od Abrahama z Płocka (XV/XVI w.), pierwszego znanego seniora kahału płockiego, a kończąc na Mieczysławie Żywczyńskim (1901-1978), duchownym katolickim, wybitnym uczo-nym-historiku, czytelnik odnajduje ową przewodnią nić wiążącą wszystkich tych, którzy odegrali jakąś, bardziej lub mniej znaczącą, rolę w życiu znamienitego grodu nad Wisłą.

Zadaniem szczególnym, choć o stosunkowo niewielkim stopniu trudności, przed jakim stanęli Autorzy dzieła gdy chodzi o zaprezentowanie sylwetek płocczan, było wydobywanie, a następnie właściwe ukazanie postaci najbardziej odległych czasowo. Znakomitą pomocą okazała się tutaj edycja prof. Stelli Marii Szacherskiej pt. *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, t. 1, Warszawa 1975; t. 2, Warszawa 1987 (obejmująca okres do 1586 roku). Jak się okazuje, postaci tych wyszukano wcale niemało, choć - z uwagi na szczupłość przekazów źródłowych w stosunku do znacznej ilości płocczan - ich biogramy nie obfitują w informacje biograficzne.

Co się tyczy okresu do końca XIV stulecia, to w *Słowniku* możemy odnaleźć hasła odnoszące się m.in. do takich postaci, jak: Agafia (+ 1247), żona Konrada I; Aleksander z Malonne (+1156), biskup płocki; Anastazja (XI/XII w.), druga żona Bolesława IV Konradowica; Andrzej (po 1354), kanonik płocki; Bolesław III Krzywousty (1085-1138), książę polski, syn Władysława Hermana; Imisław Wroński h. Ko-

ścierzyna (+1365), biskup płocki; Jakub z Korzkwi h. Syrokomla (1350-1425), biskup płocki, uprzednio audytor Roty Rzymskiej, autor znakomitej kodyfikacji prawa diecezjalnego (stanowiącej pomnik ustawodawstwa kościelnego w Polsce); Klemens Pierzchała h. Roch (XIII/XIV w.), biskup płocki (przeniósł parafię z kolegiaty św. Michała do kościoła św. Bartłomieja w Płocku); Konrad Mazowiecki I (1187 lub 1188-1247), książę mazowiecki i kujawski, sieradzki i łęczycki, a od 1200 r. krakowski (sprowadził do Polski Zakon Krzyżacki; w 1237 r., wespół z biskupem Piotrem I, lokował Płock na prawie polskim); Kryski Jan h. Prawdzic (XV w.), kanonik płocki, syn Ninogniewa (seniora); Kryski Ninogniew h. Prawdzic (XIV/XV w.), wojewoda płocki; Mikołaj Sówka z Gulczewa h. Prawdzic (+1365), biskup płocki; Sieciech (XI/XII w.), wojewoda; Siemowit IV (przed 1352-1426), książę mazowiecki. Szkoda, że nie znalazło się tutaj miejsce dla Władysława Hermana.

Przykładem postaci mniej znakomitych, by nie powiedzieć płocczan nieznanymi, mogą być: Anna Brucka (XIV/XV w.), mieszczka płocka, która przeznaczyła 40 kop groszy na szpital, by zapewnić chorym ciepłą łaźnię i śniadanie (gdy w Płocku panowała zaraza); Menera (XIII w.), podkomorzy płocki; Maciej (XIV-XV w.), pleban w Imielnicy k. Płocka; Maciej z Różana (ok. 1420-1467), duchowny, pisarz w kancelarii księcia mazowieckiego Bolesława IV; czy Maciej ze Zgliczyna (ok. 1362-1438), kanonik płocki, naoczny świadek zajęcia przez Krzyżaków ziemi dobrzyńskiej.

Dość pokaźny poczet bohaterów dzieła znalazł się również w okresie XV-XVI wieku, gdzie oparto się głównie na tym samym źródle. I tutaj czytelnik zapoznaje się z biogramami szeregu wybitnych postaci, ściśle związanych z Płockiem. Można więc wspomnieć m.in. o biogramach: Aleksandra (1400-1444), księcia mazowieckiego, syna księcia Siemowita IV i siostry króla Władysława Jagiełły - Aleksandry, biskupa Trydentu, uprzednio prepozyta kapituły płockiej i rektora Akademii Krakowskiej (dzieciństwo i młodość spędził w Płocku); Aleksandry Olgierdówny (+1434), siostry Władysława Jagiełły, żony księcia Siemowita IV Jagiełły (ufundowała w Płocku kościół św. Trójcy, przekazany dominikanom, a także szpital św. Trójcy w Płocku); Andrzeja h. Prawdzic (+1415), dziedzica Gulczewa k. Płocka, kasztelana płockiego, założyciela m. Biezuń; Anny Radziwiłłówny (1476-1522), księżnej mazowieckiej, wdowy po Konradzie III; Bolesława V (1454-1488), księcia warszawskiego, zakroczymskiego, nurskiego, płockiego i wiskiego (pod koniec życia odziedziczył Płock i Wiznę, gdzie sprawował władzę z młodszym bratem Januszem); Daćboga h. Prawdzic (XIV/XV w.), kantora kapituły płockiej (sprawował z ramienia biskupa płockiego poselstwo do Zakonu Krzyżackiego w 1409 r.); Górskiego Stanisława

(1489-1572), archidiacona plockiego, wybitnego historyka; Grzebskiego Stanisława h. Świnka (1524-1570), profesora Akademii Krakowskiej, hebraisty i matematyka.

Za ten sam okres, spotykamy na łamach *Płocczan* sylwetki m.in.: Janusza II (1455-1495), księcia mazowieckiego, ostatniego księcia plockiego; Kryskiego Ninogniewa (juniora) k. Prawdzic (+1509), wojewody plockiego, syna Ninogniewa, wojewody plockiego; Kryskiego Pawła h. Prawdzic (XV/XVI w.), syn Ninogniewa juniora (informacja, że był wojewodą plockim wymaga weryfikacji); Kryskiego Piotra h. Prawdzic (+1521), kasztelana plockiego, syna Ninogniewa (juniora); Kryskiego Stanisława h. Prawdzic (ok. 1536-1595), wojewody mazowieckiego, najmłodszego syna Pawła; Kryskiego Wojciecha h. Prawdzic (1530-1562), podkomorzego plockiego, dyplomaty, syna Pawła; Kryskiego Wojciecha (juniora) h. Prawdzic (+1616), kasztelana plockiego, syna Stanisława, wojewody mazowieckiego; Krzyckiego Andrzeja h. Kotwicz (1482-1537), biskupa plockiego, wybitego humanisty, późniejszego prymasa Polski; Mikołaja z Mirzyńca h. Bończa (+1475), wybitnego prawnika, kanonika plockiego; Niszczyckiego Mikołaja h. Prawdzic (+1542), starosty plockiego, kasztelana sierpeckiego i wojewody plockiego.

Czytelnik ma możliwość bliższego zapoznania się także z wieloma innymi przedstawicielami płocczan XV i XVI wieku, m.in. w osobach: Pawła Włodkowica z Brudzenia h. Dołęga (ok. 1370 - po 1435), profesora uniwersytetów w Pradze i w Krakowie, rektora tego ostatniego, autora znakomitych traktatów kanonistycznych, kanonika plockiego, członka delegacji na Sobór w Konstancji (występował jako ambasador króla Władysława Jagiełły); Pawła z Mąkolina h. Kotwicz (1508-1578), opata benedyktynów plockich; Sarbiewskiego Macieja Kazimierza (1595-1640), jezuita, znakomitego poety; Siemowita VI (Ziemowita) (1444 lub 1446-1461), księcia mazowieckiego na Płocku; Sierpskiego Andrzeja (Jędrzeja) h. Prawdzic (Gulczewskiego) (1492-1572), wojewody rawskiego, starosty plockiego, właściciela Sierpca i Gulczewa; Wawrzyńca z Wszerecza (ok. 1538-1614), kanonika pułtuskiego i plockiego, doktora obojga praw i doktora medycyny, autora rękopisu *Wiadomości o Mazowszu i opis Płocka i niektóre jego osobliwości w 1603 r.*

Wśród płocczan nieznanych z tego okresu można w *Słowniku* spotkać m.in. takie postaci, jak: Byk Jan (XV/XVI w.), mieszczanin, wójt Płocka; Cybula Marcin (+ przed 1402), mieszczanin, rajca plocki (pozostawił legat dla katedry plockiej); Czok Stanisław (XV/XVI w.), członek cechu rzeźniczego w Płocku; Czurydło Jakub (XV/XVI w.), mieszczanin, ławnik i rajca plocki; Fry Józef (+1516), mieszczanin plocki, kupiec, utrzymujący rozległe stosunki handlowe

z Toruniem, Wrocławiem i Norymbergą (handlował m.in. trzodą chlewną); Izaak (XV/XVI w.), talmudysta; Jakub (XV/XVI w.), mieszczanin, konwisarz-cyngiser, pochodzenia żydowskiego (wykonywał odlewy z cyny); Kasper (XV-XVI w.), mieszczanin plocki, ławnik, wiktryk fary plockiej, rajca, wójt; Leonard zwany Zawelka (XVI w.), w latach 1536-1576 prowadził zakład złotniczy w Płocku; Michał (XV w.), krawiec, ławnik plocki od 1471 r.; Nadmych Kacper (XV/XVI w.), sukiennik, członek samorządu plockiego; Rożek (XVI w.), kowal plocki (z okazji nabycia uprawnień mistrza urządził okazałą kolację dla kolegów, podczas której spożywano: mięso w rosole, kapłony w rosole, kapłony w żółtej jusze, pieczenie wołowe, pieczenie cięłe, gęsi pieczone, gęsi w czarnej jusze, sery, groch, jabłka; jako napój pito piwo piąteckie i piwo plockie); Wit (XV w.), rajca plocki, a następnie burmistrz; Wojciech Olbracht (+1499), bogaty kupiec plocki, właściciel domu przy Rynku).

Z kolei w stuleciach XVII i XVIII bohaterami opracowania są m.in.: Bobola Andrzej (ok. 1591-1657), jezuita i misjonarz, przebywający w plockim kolegium jezuitów w latach 1633-1635, beatyfikowany w 1853 r., kanonizowany w 1938 r.); Brzozowski Józef (1758-1837), nauczyciel szkół plockich, współzałożyciel i wiceprezes TNP; Dembowski Antoni Sebastian h. Jelita (1682-1763), biskup plocki, następnie kujawski; Eynarowicz Krzysztof (1644-1714), jezuita, nauczyciel w kolegium plockim; Firlej Henryk h. Lewart (1573-1626), podkanclerzy koronny, biskup plocki, późniejszy prymas Polski; Garwaski Paweł h. Grzymała (+1618), polityk, kasztelan plocki; Garvolius Wojciech (XVII w.), nauczyciel w kolegium jezuitów w Płocku w latach 1626-1628.

Innymi postaciami prezentowanymi są tutaj m.in.: Gembicki Jan h. Nałęcz (1602-1675), biskup plocki, a następnie włocławski; Gembicki Stefan h. Nałęcz (+1695), kasztelan plocki; Jaroszewski Paweł Franciszek h. Zagłoba (+1754), poseł na sejmy z województwa plockiego, uprzednio podkomorzy plocki; Karnkowski Jan Stanisław h. Junosza (+1647), poseł na sejmy z województwa plockiego (ufundował kościół w Sikorzu k. Płocka); Karnkowski Stanisław h. Junosza (+1654), kasztelan wyszogrodzki; Karwosiecki Gabriel Antoni h. Lubicz (+1799), podczaszy plocki, poseł na sejm; Krasieński Jan Kazimierz h. Ślepowron (1607-1669), wojewoda plocki, podskarbi wielki koronny; Krasieński Stanisław (+1617), wojewoda plocki; Madaliński Bonawentura h. Lemiesz (ok. 1620-1691), biskup plocki, następnie włocławski; Mostowski Teodor Stanisław h. Dołęga (+1756), konfererat tarnogrodzki, kasztelan plocki; Nieborski Michał h. Lubicz (ok. 1680-1746), poseł na sejmy, kasztelan plocki; Niszczycki Krzysztof Karol h. Prawdzic (1621), archidiacon plocki, delegat kapituły plockiej w sejmie (w 1616 r.); Paprocki Łukasz h. Jastrzębiec (1607-

1657), jezuita, pedagog, prawnik, rektor kolegium jezuitów w Płocku; Podoski Mikołaj Jan h. Junosza (1676-1762), wojewoda płocki.

Nie zabrakło w *Słowniku* biogramów i takich postaci omawianego okresu, jak: Poniatowski Michał Jerzy h. Ciołek (1736-1794), książę, biskup płocki, późniejszy prymas Polski, doradca króla Stanisława Augusta (swego brata); Prażmowski Adam Michał h. Belina (1764-1836), biskup płocki; Rokitnicki Kazimierz h. Prawdzic (1701-1779), archidiakon pułtuski, biskup sufragan płocki; Rościszewski Franciszek Ignacy h. Junosza (ok. 1710-1782), poseł na sejmy, kasztelan sierpecki, sędzia ziemski płocki; Rościszewski Jan h. Junosza (ok. 1740 - po 1806), podczaszy płocki (podpisywał w 1764 r., wraz z bratem Franciszkiem, akt elekcji króla Stanisława Augusta); Sierakowski Maksymilian Bruno h. Ogończyk (+1790), hrabia, poseł na sejmy, kasztelan płocki, marszałek Trybunału Koronnego; Szczuka Kazimierz Seweryn (XVII/XVIII w.), kanonik płocki, biskup sufragan chełmiński, fundator Seminarium Duchownego w Płocku (1710 r.); Szembek Józef Piotr Eustachy (ok. 1696-1758), biskup chełmski, następnie płocki; Załuski Andrzej Chryzostom h. Junosza (1648-1711), biskup płocki; Załuski Andrzej Stanisław Kostka h. Junosza (1695-1758), biskup płocki; Załuski Ludwik Bartłomiej h. Junosza (1655-1709), biskup płocki (brat Andrzeja Chryzostoma); Załuski Marcin h. Junosza (1655-1709), biskup sufragan płocki (brat Andrzeja Chryzostoma i Ludwika Bartłomieja); Załuski Marcin (1698-1767), biskup tytularny, bratanek Ludwika Bartłomieja.

Należy podkreślić, iż biogramy osób z okresu XVII-XVIII stulecia są stosunkowo nieliczne, co wymownie świadczy o nieprzebadaniu dotąd - w stopniu wystarczającym - odpowiednich źródeł. Należało o tym wspomnieć we wstępie do opracowania.

Natomiast gdy chodzi o wieki XIX i XX, to - ze zrozumiałych względów - *Słownik* obfituje w hasła; są one przy tym zazwyczaj obszerne. Prezentowane sylwetki płocczan jawią się tutaj jako bardziej znane, zwłaszcza te z XX stulecia, niejednokrotnie bliskie czytelnikowi. Spotykamy więc we wspomnianym przedziale czasowym poczet osób z reguły wielce zasłużonych dla miasta: ludzi nauki, nauczycieli, lekarzy, prawników, duchownych (szeregu wyznań), inżynierów, kupców, działaczy organizacji, stowarzyszeń i ugrupowań politycznych, działaczy społecznych, związkowych, gospodarczych czy samorządowych, ludzi kultury, dziennikarzy, artystów, osób stojących na czele znaczących w mieście instytucji. Nie zabrakło też miejsca dla tych, którzy okryli się chwałą podczas zrywów powstańczych (1830 i 1863 r.) czy wojen (z 1920 r., pierwszej i drugiej światowej). Nie bez wzruszenia, i zarazem dumy, czytelnik ociera się o sylwetki prawdziwych

bohaterów: Zygmunta Padlewskiego (1836-1863), Anatola (Antolka) Gradowskiego (1905-1920), Tadeusza Zygmunta Jeziorowskiego (1908-1939) i wielu innych. Głęboka zaduma towarzyszy lekturze biogramów męczenników z okresu II wojny światowej (m.in. arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego i biskupa Leona Wetmańskiego, beatyfikowanych w 1999 r. przez papieża Jana Pawła II). Z wielu biogramów przebija głębokie oddanie ich bohaterów idei wyzwolenia narodowego, polskości szkoły, utrzymania języka narodowego. Nie pominięto i tych płocczan, którzy w okresie PRL jednostronnie przedstawiani byli jako wzór postawy patriotycznej i obywatelskiej.

Po raz pierwszy w dziejach płockiej biografistyki zostali tak szeroko uwzględnieni ewangelicy płoccy (do 1945 r. Płock był siedzibą diecezji Kościoła ewangelicko-augsburskiego), którzy w dużym stopniu wpływali na proces przemian gospodarczych ziemi płockiej.

W podsumowaniu wypadnie stwierdzić, iż inicjatywa przygotowania *Słownika biograficznego płocczan*, obejmującego tysiącletnie dzieje miasta, okazała się ze wszech miar pożyteczna. Mamy wszak do czynienia z pierwszym tego typu opracowaniem, w którym zaprezentowano sylwetki tych, którzy swoim życiem i dokonaniem zasłużyli się dla Płocka (w niejednym przypadku także dla regionu, a nawet dla kraju). Jak już nadmieniono wcześniej, poszczególne biogramy złożone w jedną całość, a jest nią *Słownik*, ukazują w jakimś stopniu bogatą historię nadwiślańskiego grodu, stanowiąc wymowne świadectwo dobrze rozumianego poświęcenia się *pro publico bono* przez ich bohaterów.

Należy mieć świadomość, że zamysł Autorów *Płocczan znanych i nieznanymi* bynajmniej nie był łatwy do zrealizowania. Należało przecież najpierw podjąć żmudne poszukiwania zmierzające do bliższego zapoznania się z historią miasta w jej wymiarze *personalnym*, by ustalić, które osoby powinny znaleźć się w *Słowniku*. Nieodzowne było następnie prowadzenie szeroko zakrojonej kwerendy nad zbieraniem materiałów do poszczególnych haseł. Wreszcie sama redakcja tych ostatnich miała dopełnić to pionierskie przedsięwzięcie.

Doceniając niezmiernie zarówno samą ideę badawczą, jak i ogromny wkład pracy dr. Andrzeja Jerzego Papierowskiego i dr. Jerzego Stefańskiego, włożony w jej urzeczywistnienie, nie należy - jak się wydaje - pokryć milczeniem pewnych uwag krytycznych (poza zgłoszonymi wyżej), które nasuwają się podczas lektury opracowania. Ich wskazaniu towarzyszy wyłącznie intencja udoskonalenia dzieła w ewentualnym kolejnym wydaniu.

Tak więc najbardziej istotna uwaga dotyczy materiałów bibliograficznych (źródeł i opracowań),

na których zostało oparte opracowanie. Jeśli Autorzy korzystali przede wszystkim z opracowań (głównie słowników), to przynajmniej w momentach wątpliwości czy niejasności powinni byli zdecydowanie sięgnąć do źródeł (penetrując m.in. Archiwum Diecezjalne w Płocku). Szerszej kwerendy źródłowej wymaga szczególnie okres od 1586 roku, na którym kończy swoje badania prof. Stella Maria Szacherska. Jak już wspomniano, *Słownik* jest nader ubogi w biogramy osób żyjących w XVII i XVIII stuleciu. Ze wszech miar należałoby tę lukę wypełnić.

Niewystarczająco sięgnięto do opracowań, opartych zresztą przede wszystkim na bazie źródłowej. Wystarczy wspomnieć tutaj prace: A. Radziwińskiego (m.in. o kapitule płockiej), M.M. Grzybowski (m.in. monografia o Michale Jerzym Poniatowskim), W. Graczyka (monografia o Pawle Giżyckim), czy W. Góralskiego (m.in. monografie: o kapitule płockiej i o Andrzej Chryzostomie Załuskim) czy H. Seweryniaka i R. Bednarczyka (o Leonie Wetmańskim). Wiele cennych danych można by uzyskać także poprzez kwerendę poświęconą rocznikowi (wydawane mu od 1973 r.) *Studia Płockie*.

Gdy mowa o bibliografii, czytelnik dobrze widziałby zarówno pełny wykaz bibliografii (na końcu książki), jak i zamieszczanie pełnej bibliografii (z opisem bibliograficznym, choć przy zastosowaniu skrótów) pod każdym hasłem. Zdecydowanie należałoby przestrzegać podziału bibliografii na źródła (rękopiśmienne i drukowane) oraz opracowania (tak w postaci druków zwartych, jak i innych).

Dostrzec można następnie niezakwalifikowanie niekiedy danej postaci do zamieszczenia jej biogramu w *Słowniku*, gdy spełnia ona przyjęte przez Autorów kryteria. Tak np. pominięto wkład pracy pedagogicznej i społecznej włożony przez Józefa Góralskiego (1900-1992), duchownego, wybitnego nauczyciela i dyrektora Liceum im. Św. Stanisława Kostki w Płocku czy niekwestionowane zasługi dla miasta znanego lekarza - społecznika, dr. mjr. Józefa Kopystyńskiego (1884-1951) ze wspólnoty Mariawitów w Płocku - w obydwu przypadkach chodzi o okres także sprzed 1945 r. Zapewne tego rodzaju przeczeń, szczególnie w odniesieniu do XX stulecia, będzie znacznie więcej (można m.in. pytać o kryteria zakwalifikowania do *Słownika* nauczycieli szkół płockich, choćby tylko obecnej *Małachowianki*, zasłużonych na rzecz Płocka już przed wspomnianym rokiem; jedne postaci zostały tutaj zaprezentowane, inne nie).

Z drugiej strony należałoby zastanowić się nad tym, czy wszystkie sylwetki osób ukazanych w *Słowniku* spełniają kryteria *płocczanina*, określone we wstępie przez Autorów. Czy np. fakt wizytowania w 1825 r. Szkoły Wojewódzkiej w Płocku (s. 345) stanowi wystarczający motyw zamieszczenia biogra-

mu wizytatora w książce? Wypadłoby i pod tym kątem zweryfikować hasła.

Odrębną kwestię stanowi sama zawartość biogramów składających się na korpus *Płocczan znanych i nieznanych*, przy czym chodzi tu o kilka wątków.

Tak więc sprawą istotną, jak w każdym zresztą opracowaniu, pozostaje zgodność przytaczanych danych ze stanem faktycznym. Nie podejmując pogłębionej i wyczerpującej próby oceny tego wymiaru *Słownika* (wymagałoby to przeprowadzenia specjalnych badań), wolno - jedynie tytułem zasygnalizowania pewnych uchybień - wspomnieć, iż tu i ówdzie zakradły się błędy, pomyłki i braki. Tak np. w biogramie Franciszka Flaczyńskiego pojawił się błąd dotyczący miejsca urodzenia tego duchownego (nie „w Rawiczu w Wielkopolsce”, lecz w Płocku-Radziwiu (M.M. Grzybowski, w drugim wydaniu pracy *Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej w latach II wojny światowej 1939-1945*, Płock-Włocławek 2002, s. 84, koryguje dane w tym względzie, zamieszczone w wydaniu pierwszym tejże pracy). W biogramie Wincentego Helenowskiego błędnie podano miejsce urodzenia tego duchownego („Helenowo k. Pacyny” tymczasem chodzi o Helenowo k. Przasnysza). Z kolei w hasle: Sienicki Stanisław błędnie podano miejsce pochówku zasłużonego lekarza płockiego (został pochowany na cmentarzu katolickim, co łatwo sprawdzić). Biogram Wojciecha Baranowskiego zawiera błąd dotyczący daty odbycia przez wybitnego biskupa - reformatora swego pierwszego, tzw. cząstkowego, synodu płockiego (synod odbył się nie w 1592, lecz w 1593 r., przy czym synod w Pułtuskach trwał od 25 do 26 czerwca, nie zaś do 28; zob. Archiwum Diecezjalne w Płocku, *Episcopalia* 27, k. 434-436). Poza tym Baranowski nie został prymasem Polski w roku 1607, lecz w 1608 (przed objęciem archidiecezji gnieźnieńskiej, był biskupem włocławskim - od 14 maja 1607 do 28 lipca 1608 r.; zob. K. Dola, *Katalog arcybiskupów i biskupów rezydencyjnych metropolii i diecezji polskich obrządku rzymskokatolickiego do czasów współczesnych*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 2, pod red. B. Kumora i Z. Obertyńskiego, Poznań-Warszawa, s. 300). Nieuzasadnione wydaje się następujące zdanie dotyczące tego samego hierarchy: „Jako prymas, w sposób decydujący wpłynął na przyjęcie przez cały Kościół w Polsce reformy trydenckiej” (s.39). Jakkolwiek bowiem Baranowski był zdecydowanym rzecznikiem reformy trydenckiej, to przecież prowincja kościelna gnieźnieńska przyjęła uchwały Soboru Trydenckiego podczas synodu prowincjalnego (piotrkowskiego) prymasa Jakuba Uchańskiego z 19 maja 1577 r. (prowincja lwowska przyjęła je wcześniej, tj. w 1564 r.). W odniesieniu do biogramu Piotra Dudźca należy sprostować, iż wymieniony biskup pomocniczy nie zmarł 13 kwietnia, lecz 13 czerwca. Hasło

poświęcone Wacławowi Jezuskowi wymaga sprostowania w ostatnim zdaniu: grobowiec, w którym ten zasłużony duchowny został pochowany nie jest „kwatery prałatów katedry plockiej” (s. 242), lecz grobowcem kapituły katedralnej w Płocku. Z kolei w biografii Romana Fronczaka podano, że - jak to wynika z kontekstu - już przed II wojną światową został prefektem w Gimnazjum im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w Płocku (został na to stanowisko mianowany dopiero 30 sierpnia 1939 r., lecz objął je dopiero po wojnie), tymczasem nie wspomniano o tym, że od 1919 r. był prefektem szkół powszechnych: Szkoły im. St. Jachowicza oraz Szkoły nr 2. Budzi to tym większe zdziwienie, że Autorzy powołują się na pracę J. Kraszewskiego ([w:] *Mistrzowie i nauczyciele*, Płock 2001), tymczasem właśnie wymieniony Kraszewski informuje o pracy ks. Fronczaka jako prefekta, także w okresie przed 1939 r. (s. 140-142).

Inny wątek dotyczy rozpiętości haseł, w redagowaniu których należałoby zachować określone (wzważone) proporcje. I znów, jedynie tytułem zasygnalizowania pewnych nieprawidłowości w tym względzie, wolno zauważyć, że zastosowano tutaj niejednolite kryteria. Tak np. uderza szczupłość biografów: Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, Michała Jerzego Poniatowskiego, Leona Wetmańskiego, czy Tadeusza Pawła Zakrzewskiego, tym bardziej, że akurat w odniesieniu do tych postaci istnieje obfity materiał tak źródłowy, jak i w zakresie opracowań (delikatność materii nie pozwala na przykładowe wyszczególnianie haseł, których objętość wskazywałaby na ową dysproporcję w ich redagowaniu).

Jeszcze innym elementem związanym z zawartością haseł jest pewna nieporadność Autorów w uzyskaniu (w dość łatwy sposób) brakujących danych. Jeśli bowiem w biografii Mariana Nałęczka widnieje informacja: „Nałęcz Marian (? - po 1965) - nauczyciel” (s. 421), co wskazuje na skąpe dane dotyczące tak roku urodzenia, jak i śmierci członka TNP, to można odnieść wrażenie, że chodzi o *postać z ... XIII stulecia*.

Podczas prezentacji *Słownika*, jak miała miejsce 12 grudnia 2002 r. w siedzibie Książnicy Plockiej, prof. Andrzej Notkowski wspominał w swoim słowie, że gdy dowiedział się o zamiśle przyszłych Autorów tego dzieła, pomyślał sobie, że „wybierają się z motyką na Słońce”. Bo też inicjatywa zrealizowania - zaledwie przez dwie osoby - tak poważnego przed-

sięwzięcia badawczego wydawała się wysoce nieprawdopodobna...

Niezależnie od zgłoszonych wyżej uwag krytycznych, należy zdecydowanie uznać, że pionierskie (mimo *przetartej* już w na wielu odcinkach drogi) opracowanie, zawierające cztery i pół tysiąca haseł odnoszących się do płocczan, obejmujące jakże rozległy okres (od XI w. do 1945 r.), stanowi niekwestionowany wkład dr. Andrzeja Jerzego Papierowskiego i dr. Jerzego Stefańskiego do rozwoju biografistyki plockiej i mazowieckiej, a tym samym do rozwoju tej subdyscypliny historycznej w jeszcze szerszej skali. Trzeba docenić zarówno sam pomysł tego rodzaju projektu badawczego, jak i ogrom pracy związanej z wyborem sylwetek płocczan, przeprowadzeniem kwerendy w odniesieniu do każdej z nich, czy wreszcie samej redakcji poszczególnych haseł.

Poza wspomnianym już konsultantem naukowym (prof. Andrzej Notkowski), niemałą pomoc okazali Autorom: Kolegium redakcyjne (Bożena Strzelecka, przewodnicząca; Barbara Konarska-Pabiniak; Aneta Kowalska; Maria Zalewska-Mikulska) oraz Elżbieta Dobroń i Aneta Kowalska (opracowanie bibliograficzne). Projekt efektownej okładki (i projekt graficzny) wyszedł z pracowni Jerzego Mazusia.

To pierwsze, tego rodzaju i w takim zakresie, ujęcie historii miasta powinno stać się pożytecznym punktem odniesienia dla wszystkich zainteresowanych szeregiem wątków tematycznych tej historii, związanych z ludźmi, którzy ją tworzyli. Zapewne też tak będzie.

Wolno wyrazić nadzieję, że w kolejnym wydaniu dzieła (czy nie warto poszerzyć zespołu autorskiego, co znacznie ułatwiłoby pracę, wpływając jednocześnie - jak się wydaje - na polepszenie jej efektu końcowego?) Autorzy udoskonalą jeszcze swój warsztat naukowy i dostarczą tak nauce, jak i miastu oraz wszystkim zainteresowanym jego dziejami opracowanie... wzorcowe.

Lekturę *Płocczan znanych i nieznanych* dr. A. J. Papierowskiego i dr. J. Stefańskiego - książki, której opracowanie i wydanie stanowi niewątpliwie wydarzenie dużej rangi, należy zalecić ze wszelkich miar nie tylko współczesnym płocczanom, lecz także wszystkim pozostałym, którym stołeczne miasto Płock pozostaje bliskie.

Wojciech Góralski